

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу Максимчука Максима Віталійовича на тему «Інституціоналізація структурно-просторових змін економіки регіонів України», подану на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка у спеціалізовану вчену раду Д 35.154.01 в ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І.Долішнього НАН України»

І. Актуальність теми дослідження та її зв'язок з напрямками наукових досліджень

Сучасні трансформаційні перетворення в Україні зумовлюють потребу дослідження їх сутності та проблем, які загострюються передусім у необхідності подолання негативних наслідків структурно-просторових змін у економіці регіонів, у формуванні системи інститутів, які б забезпечували процеси цих змін, перетворюючи їх у сталий довгостроковий просторовий розвиток та адаптацію до вимог європейських стандартів.

Кризові процеси структурної модернізації економіки регіонів призвели до загострення проблеми збалансованого розвитку національної економіки. Зростання рівня асиметрії розвитку регіонів, який наростає впродовж всього періоду державотворення, розширення числа депресивних регіонів внаслідок стратифікації рівнів їх адаптації до нових викликів функціонування, призвели до суттєвого дисбалансу між територіями-донорами і територіями-реципієнтами, а також до зниження рівня конкурентоспроможності національної економіки в цілому.

Недостатня ефективність використання модернізаційного потенціалу продуктивних сил, низький рівень структурно-інноваційних зрушень, відсутність фінансових механізмів подолання соціально-економічної та структурної кризи в регіонах посилюють диспропорційність їх господарського розвитку, що і в подальшому стримуватиме темпи якісно нового розвитку у напрямі формування

високотехнологічних укладів, гармонійну взаємодію центру та регіонів у напрямі інтеграції національної економіки у європейське співтовариство.

Еволюція економічної теорії переконливо свідчить, що темпи розвитку регіональної економіки перебувають під прямим впливом інституційного середовища, дозволяє сформувати та реалізувати її конкурентні переваги. Тому на сучасному етапі розвитку України нагальною проблемою є розробка теоретичних засад та прикладних аспектів формування механізмів інституціалізації структурно-просторових змін економіки регіонів. З огляду на це, представлене дисертаційне дослідження Максимчука М.В. є актуальним та своєчасним.

Підтвердженням актуальності обраної теми дисертаційної роботи є її прямий зв'язок з численною тематикою науково-дослідних робіт ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», зокрема: «Теоретичні основи регіональної політики» (номер державної реєстрації 0197U002572), де автором обґрунтовані принципи удосконалення інституційного забезпечення регіональної політики; «Механізм реалізації регіональної політики в умовах формування національної економіки» (номер державної реєстрації 0100U002572), в межах якої дисертантом висвітлено інституційні проблеми формування механізмів реалізації регіональної політики; «Моделі регіональної соціально-економічної політики: концептуальні підходи до формування та методи реалізації» (номер державної реєстрації 0102U000424), де окреслено інституційні бар'єри реалізації моделей регіональної соціально-економічної політики; «Інтелектуально-інноваційний розвиток регіону в умовах реалізації євроінтеграційної стратегії України» (номер державної реєстрації 0106U013079), в якій автором розроблені інституційні основи інноваційно-інтелектуального розвитку регіону; «Розробка програми розвитку малих міст Львівської області» (номер державної реєстрації 0109U007079), де обґрунтовано пріоритети діяльності регіональних органів влади щодо підтримки розвитку малих міст області; «Розробка нової моделі районування економічного простору України» (номер державної реєстрації 0109U000453), де дисертантом запропонована

модель інституціалізації нового районування економічного простору України; «Модернізація промислового потенціалу Карпатського регіону» (номер державної реєстрації 0111U000711), в рамках якої обґрунтовані концептуальні підходи автора до інституційної модернізації промислового потенціалу регіону, здійснено аналіз інституційних факторів модернізації; «Формування та реалізація регіональної структурної політики в умовах модернізації національної економіки» (номер державної реєстрації 0113U000108), автором розроблені інституційні засади регіональної структурної політики України; «Механізми реалізації регіональної політики в умовах децентралізації влади в Україні» (номер державної реєстрації 0116U004035), де закладено авторське бачення впливу інституційно-адміністративних чинників на процеси децентралізації влади.

II. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Достовірність висновків і рекомендацій дисертаційної роботи підтверджується використанням широкого масиву наукової літератури, статистичних даних і нормативно-правових документів. Дисертація вирізняється використанням загальнонаукових (теоретичного узагальнення, порівняння, аналізу й систематизації) і спеціальних методів (структурно-функціонального, економіко-статичного і геоінформаційного моделювання) для розв'язання важливої науково-прикладної проблеми розробки теоретико-методологічних засад інституціалізації структурно-просторових змін економіки регіонів України і розроблення практичних рекомендацій щодо формування регіональної структурної політики.

Структура дисертації є чіткою та логічною. Сформульовані мета та завдання дослідження відображають ключові аспекти обраної проблеми і визначають послідовність викладу матеріалу. Поставлені завдання вирішені і висвітлені в науковій новизні і висновках дисертаційної роботи.

Дисертаційна робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. У першому розділі роботи обґрунтовано теоретичні та методологічні засади дослідження сутності, передумов та методологію дослідження процесів інституціалізації економіки, виокремлено особливості інституційного підходу до дослідження структурно-просторових змін економіки регіонів. У другому розділі роботи проведено концептуалізацію регіонального інституціоналізму, викладено методологічні основи наукового розуміння процесів регіонотворення як базису формування структурно-просторових змін економіки. Третій розділ роботи спрямований на вивчення структурних процесів в економіці регіонів України, оцінці їх глибини та тенденцій, виявленні особливостей просторових змін територіальної організації господарства в регіонах. У четвертому розділі запропоновано моделі структурування економічного простору України, формування тенденцій та оцінки структурних зрушень на основі систематизованих автором набору коефіцієнтів структурних зрушень, виявлено організаційно-економічні проблеми інституціалізації структурно-просторових змін економіки регіонів. У п'ятому розділі визначено основні напрями та складові інституціалізації структурно-просторових змін економіки регіонів України, запропоновано способи ре-концептуалізації регіональної політики, сформулювало методологічний інструментарій формування та реалізації регіональної структурної політики.

На основі дослідження теорій та концепцій економічного інституціоналізму та регіональної економіки, предметом яких у тій чи іншій мірі є розкриття природи структурних і просторових змін економіки регіонів, у роботі обґрунтовано, що регіони є фундаментальною складовою структурних процесів в економіці, що передбачає формування вертикальної (видової) і горизонтальної (територіальної) структуризації господарського континууму. Водночас інституційні чинники регіонального розвитку набувають все більшого значення у якості медіатора структурних зрушень в економіці, соціальній та екологічній сферах регіонів.

Дисертант кваліфіковано систематизував погляди вчених та відстоює свій

підхід щодо розгляду інституціалізації структурно-просторових змін економіки регіонів, як регулятивно-стимулюючого процесу їх організаційного становлення, що гарантуватиме цілісність держави та рівність умов життєдіяльності населення незалежно від території проживання. Обґрунтування теорій та систематизація підходів до дослідження явищ інституціалізації дисертант виокремлює типологію регіональної та видової структуризації за різними ознаками. Зокрема виділяє узагальнені види господарської діяльності, формулюючи на цій основі концептуальні засади інституційно-діяльнісного підходу в регіональній економіці.

Посилення регіоналізації та водночас зміцнення державної вертикалі влади України обумовлюють необхідність переходу на нову модель розвитку. Це потребує зміни концептуальних засад регіональної структурної політики. У роботі запропоновано напрями формування концептуальних засад регіональної політики відповідно до сучасних умов, а також сформульовано інституційні засади формування та реалізації регіональної структурної політики. зокрема, зазначено, що інституційне середовище регіональної структурної політики повинно сприяти демонополізації не тільки економіки, але й влади, що є головним складовим елементом у подоланні корупції. Більше того, нормальне функціонування економіки країни можливе лише за умови, коли кожна її адміністративно-територіальна одиниця органічно пов'язана з іншою, те тільки економічно, алей має інституційні важелі подолання міжрегіональної конкуренції за рахунок чого досягається необхідна пропорційність структури суспільного виробництва, яка забезпечує збалансованість її розвитку як єдиного цілого. Таким чином, у сучасних умовах державні органи влади повинні максимум зусиль спрямовувати на забезпечення стабільного і динамічного структурного розвитку усіх регіонів і на забезпечення високого рівня життя населення, незалежно від території їх проживання.

У дисертаційній роботі автор передбачає виділення одразу декількох напрямів інституціалізації, зокрема модернізації та реіндустріалізації економічного потенціалу регіонів та децентралізації функцій управління

регіональним розвитком, із одночасним налагодженням виконавчої вертикалі влади (процеси рецентралізації). Це повинно призвести до формування сучасного корпоративного сектору в економіці регіонів на основі формування вертикальних інтегрованих структур бізнесу, а також створення спроможних територіальних громад на базовому рівні місцевого управління.

Значна увага приділяється виявленню та розв'язанню проблем макропросторові інституціоналізації економіки, а також проблемам інституціоналізації районування економічного простору України. Автор пропонує підсилити стратегічну компоненту регіонального розвитку формуванням та використанням інституцій, які б проводили планування просторового розвитку економіки держави на рівні макрорегіонів, що відповідало б європейській практиці просторового розвитку економіки.

У роботі обґрунтована необхідність розробки за ефективного застосування інструментів регіональної структурної політики у напрямі посилення стимулюючого впливу на розвиток тих секторів економіки, які забезпечуються виробництво продукції з високим відсотком доданої вартості. Розробка такого інструментарію повинна базуватись на запровадженні до системи стратегічного планування економічного розвитку регіонів структурних норм та стандартів, які б сприяли досягненню мети інституціоналізації – формування сучасної та ефективної структури економіки в регіонах держави.

У дисертації було проведене дослідження організаційно-економічного забезпечення реалізації структурних і просторових перетворень в економіці регіонів, яке дозволило виявити найбільш проблемні інституційні чинники, які гальмують процеси модернізаційних перетворень, а у деяких випадках поглиблюють структурну кризу і як наслідок зменшують ефективність функціонування економічної системи регіонів. Обґрунтовано, що підвищення рівня ефективності структурно-просторових змін економіки регіонів вимагає застосування системи регуляторних інструментів, якими визначено інститути капіталізації структурних змін, які повинні підтримувати конструктивний характер трансформаційних перетворень в регіонах. Доведено, що завданням

регіональної структурної політики є пошук компромісу між економічною ефективністю та соціальною справедливістю.

Заслужують на увагу пропозиції щодо удосконалення системи вибору цілей регіональної структурної політики, що базуються на виділенні результуючих індикативних оцінок результатів реалізації регіональної структурної політики.

В цілому слід відзначити, що дисертаційна робота добре структурована, розділи роботи логічно взаємозв'язані і становлять цілісне наукове дослідження з питань обґрунтування теоретико-методологічних та прикладних положень, які дають можливість сформулювати ефективні заходи інституціалізації структурно-просторових змін економіки регіонів України..

III. Наукова новизна результатів, одержаних особисто здобувачем та поданих на захист

Науковим доробком М.В.Максимчука є нове теоретико-методологічне обґрунтування постановки та вирішення наукової проблеми – визначення напрямів та методологічного інструментарію інституціалізації структурно-просторових змін економіки регіонів України.

Найбільш значущими науковими здобутками дисертаційного дослідження Максимчука М.В. є наступні:

- вперше визначено теоретико-методологічні засади інституціалізації структурно-просторових змін економіки регіонів, що визначається як організаційне оформлення відносин суб'єктів господарювання та управління регіонів, формування певних інститутів організації та ведення економічної діяльності за умов зростання частоти їх використання у практиці господарювання, що супроводжується удосконаленням діючих та формуванням нових інституційних форм;

- обґрунтовано концептуальні засади регіонального інституціоналізму як однієї з фундаментальних складових сучасної теорії регіональної економіки, що

включають поняття становлення інститутів управління регіональним розвитком, пріоритети модернізації інституційної структури системи регулювання соціально-економічного розвитку регіонів, принципи формування та реалізації сучасної державної регіональної політики;

– визначено імперативи сучасного регіонотворення як основи інституціалізації структурно-просторових змін економіки регіонів, а саме: впровадження європейського інституційного базису регіонального розвитку в практику державного управління в Україні; врахування засадничих пріоритетів макрорегіональної інституціалізації економіки і підвищення на цій основі конкурентних переваг українських регіонів у європейському економічному просторі; інституційному підкріпленні децентралізації державної влади в Україні;

– удосконалено методологічний підхід до дослідження структурно-просторових змін в економіці регіонів, який, на відміну від існуючих, передбачає поєднання діяльнісного та інституційного підходів до аналізу процесів та явищ структурної трансформації економіки. Використання цього підходу дозволила виявити інтенсивність та якість просторово-структурних змін та визначити пріоритетні напрями структурної корекції економіки регіонів;

– розвинуто методичний підхід до оцінки структурних зрушень в економіці регіонів який, на відміну від існуючих, спрямований на виявлення їх відповідності внутрішнім та зовнішнім структурним стандартам в розрізі основних видів економічної діяльності. Запропонований підхід дозволив оцінити якість структурно-просторових змін, ідентифікувати явища структурної нестабільності та визначити пріоритетні напрями реалізації регіональної структурної політики;

– набули подальшого розвитку інституційні основи регіональної структурної політики в частині оптимізації розподілу повноважень та сфер управлінського впливу щодо її реалізації в частині забезпечення стабільності та послідовності управлінських рішень, а також запровадження проектного підходу при формуванні заходів з реалізації регіональної структурної політики;

– розвинуто методичний підхід до макрорайонування економічного простору, який базується на структурному аналізі існуючих схем районування та оцінці глибини економічної інтегрованості регіонів. На основі запропонованого підходу розроблено результуючу схему макроекономічних регіонів України та обгрунтовано доцільність використання цієї схеми в практиці господарювання;

– конкретизовано напрями трансформації інститутів управління регіональним розвитком, зокрема щодо перерозподілу функцій між державним, регіональним та місцевим рівнями влади; запропоновано концептуальну схему погодження інтересів учасників системи регіонального розвитку, що сприятиме підвищенню ефективності адміністративно-територіальної реформи.

IV. Науково-практична значущість результатів дослідження

Обгрунтовані в дисертації теоретико-методологічні підходи, положення та висновки можна рекомендувати для використання у науково-дослідній роботі в процесі дослідження трансформаційних процесів в регіонах держави. Методико-практична значущість отриманих результатів полягає в можливості їх використання органами державного та регіонального управління для покращення обгрунтованості стратегічних рішень та практичних завдань модернізації економічного потенціалу регіонів України з метою забезпечення їх конкурентоспроможності у європейському економічному просторі.

Наукові положення, висновки та практичні рекомендації дисертаційної роботи отримали застосування у практичній діяльності державних та регіональних органів управління, а саме: Міністерством економічного розвитку і торгівлі України у роботі структурних підрозділів (довідка Мінекономрозвитку України № 3994-05/54934-16 від 17.09.16 р.); Міністерством фінансів України при підготовці аналітичних матеріалів та стратегічних документів (довідка Міністерства фінансів України №31-05000-08-16/2653 від 31.10.16 р.); Національним інститутом стратегічних досліджень при підготовці розділу «Регіональна політика та розвиток місцевого самоврядування» щорічного

послання Президента України до Верховної Ради України (лист Національного інституту стратегічних досліджень №293/88 від 06.02.07 р.); Чернівецькою обласною державною адміністрацією при розробці програми економічного і соціального розвитку області (лист департаменту економічного розвитку Чернівецької облдержадміністрації №06/21 від 02.10.2014 р.); Львівською обласною державною адміністрацією при розробці проекту програми соціально-економічного та культурного розвитку (довідка головного управління економіки та промислової політики Львівської облдержадміністрації №1/22/191 від 16.11.2011 р.); при розробці антикризових заходів області (довідка головного управління економіки Львівської облдержадміністрації №1-31-2308 від 21.06.2010 р.); при підготовці проекту програми підтримки розвитку малих міст області (довідка головного управління економіки Львівської облдержадміністрації №2-31-20 від 10.01.09 р.); для проведення соціально-економічного планування регіонального розвитку (довідка Львівської облдержадміністрації №60-60-1-3440 від 21.10.06 р.).

Основні результати апробовані, доповідались, обговорювались та схвалені на 17-ти міжнародних, всеукраїнських та міжрегіональних наукових і науково-практичних конференціях.

V. Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій в опублікованих працях

За результатами дисертаційної роботи опубліковано 78 наукових праць, зокрема, 1 одноосібна та 7 колективних монографій, 40 статей у наукових фахових виданнях України та виданнях, внесених до міжнародних наукометричних баз. Зазначені наукові праці відображають основний зміст дослідження. Автореферат дисертації відповідає встановленим вимогам, його зміст ідентичний основним положенням дисертаційної роботи.

VI. Дискусійні положення і зауваження по змісту дисертаційної роботи

Поряд з позитивними сторонами дослідження в дисертаційній роботі Максимчука М.В мають місце дискусійні положення, стосовно яких необхідно висловити такі зауваження:

1. Перший та другий розділи дисертації дещо перенасичені положеннями загальноекономічного спрямування. Це стосується аналізу етапів розвитку інституційної економічної теорії за кордоном та в Україні (с.101-106, 115-120), надто деталізованого розгляду використання понять «інститут» та «інституція», а також «регіон» та «район». Крім того при виділенні узагальнених видів господарської діяльності слід було більш глибоко розглянути як вони проявляють себе в регіональному контексті, яким чином впливають на формування, розвиток та функціонування економіки регіонів.

2. При викладі методологічних засад дослідження макро- та мікропросторової інституалізації економіки України основа увага автора зосереджена лише на оцінці дефініційного змісту об'єкта до слідження, тоді як принципи, методи, критерії, закономірності та владна методика формалізації рівня впливу цих процесів на структурно-динамічні зміни у регіональній економіці не викладено (с.64-77).

3. Дискусійними є пропозиції дисертанта щодо інституціалізації районування економічного простору України (с.291-294). Висвітливши в роботі глибоку історичну ретроспективу цих процесів, автор не врахував напрацювання Уряду України в цьому напрямі, не дотримується єдиного методологічного підходу до структури макрорегіонів в інших розділах дисертації, не оцінює варіантність районування в сучасних умовах, оскільки пропозиції дисертанта потребують докорінної зміни принципів управління господарського комплексу держави, що вимагають значних організаційних зусиль, вагомих витрат матеріальних та фінансових ресурсів. Запровадження інститутів планування просторового розвитку базується на постулатах економічного патерналізму та етатизму. Можливі і інші підходи, зокрема на засадах лібералізації, які передбачають формування сприятливих умов для розвитку регіонів-лідерів та

подальший перерозподіл ресурсів на користь проблемних регіонів.

4. Потребує більш глибокого наукового тлумачення вжите дисертантом поняття «адміністративний ринок регіональної політики» (с. 160-165). Не розкрито чим, власне адміністративний ринок відрізняється від ринку адміністративних послуг, як пов'язане його функціонування з іншими типами ринків, яку роль відіграє у забезпеченні регіонального розвитку. Дисертант чітко не формулює свого відношення до цього явища, натомість в одних випадках він засвідчує про адміністративний ринок як релікт командно-адміністративної системи та чинник корупції (с.161, 182, 331), у інших – як інструмент регіонального розвитку.

5. В аналітичному розділі дисертаційної роботи подекуди недостатньо повно та послідовно використовується фактологічний статистичний матеріал, а іноді спостерігається брак даних за 2015-2016 роки, які за проявами структурних процесів суттєво відрізняються від попередніх років. Деякі таблиці та рисунки, викладені у роботі, потребують більшої глибини аналізу статистичних даних та оригінальності подання. Наприклад, таблиця 3.4, це ж саме стосується таблиці В.1 з додатків, рисунків 3.6, 3.7 та 4.3.

6. Не є цілком зрозумілим, чому при обчисленні значень інтегральних коефіцієнтів структурних зрушень для областей Західного регіону України (табл. 4.2, с. 307) було обрано показники обсягів реалізованої продукції (робіт, послуг), капітальних інвестицій, кількості зайнятих працівників, а інші якісні показники, а саме інноваційний, людський та екологічний розвиток, лишилися поза увагою. Крім того, доцільно було б зробити більш детальну інтерпретацію динаміки отриманих показників коефіцієнтів, можливо представити їх у графічному вигляді для полегшення порівняння в динаміці.

7. У дисертації зазначається, що диспропорції економічного розвитку економіки регіонів зумовлені дією низки інституційних чинників, виявлених автором в процесі досліджень (с. 372-374). Проте ці чинники не знайшли відображення у запропонованій схемі основних складових та напрямів інституціалізації структурно-просторових змін економіки регіонів України (п.5.1,

рис. 322), в якій враховані лише джерела інституційних змін. Також ширшого пояснення вимагають використані автором при побудові цієї схеми поняття «реіндустріалізація» та «рецентралізація».

8. Незважаючи на висвітлення позитивних наслідків європейської інтеграції для трансформації інституційної структури економіки в регіонах, аналіз досвіду стимулювання структурно-просторових змін економіки регіонів в країнах ЄС, на наш погляд, недостатній. Недостатньо повно відображений поточний стан євроінтеграції, його вплив на рівень соціально-економічного розвитку регіонів, обсяги зовнішньоекономічної діяльності, що істотно впливає на вибір пріоритетів модернізації підприємницького сектору регіонів.

9. Недостатньо широко розробленими в дисертаційній роботі видаються теоретико-методологічні аспекти побудови системи лобювання (с. 350) при дослідженні функціональної структури адміністративних ринків регіональної політики. Крім того, основні складові та напрями інституціоналізації структурно-просторових змін економіки регіонів доцільно було б доповнити авторським баченням шляхів удосконалення регіонального та муніципального менеджменту, котрі впливають із вимог Закону України «Про засади державної регіональної політики»

В дисертаційній роботі, у деяких випадках текст носить описовий характер, загально відомі положення тощо.

Разом з тим, вказані недоліки та дискусійні положення не носять принципового характеру і не знижують загальної позитивної оцінки виконаного дослідження, його теоретичної та практичної значимості.

VII. Загальний висновок

Вищенаведене дає підставу стверджувати, що проведена робота є завершеною самостійною науковою працею, актуальним та своєчасним дослідженням з питань регіональної економіки України та вагомим внеском у розробку теоретичних основ розвитку продуктивних сил. Вона виконана на належному науковому рівні, за змістом, структурою, актуальністю,

оформленням, новизною дослідження і практичним значенням відповідає вимогам пп. 9, 10, 12, 13 та 14 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника» (затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567), та спеціальності 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка. Наукові положення, висновки, практичні та методичні рекомендації обґрунтовані та апробовані у роботі, характеризуються науковою новизною та мають прикладне значення. Основні наукові результати достатньо повно відображені у публікаціях автора. Зміст автореферату відповідає основним положенням дисертаційного дослідження.

Здобувачем знайдено нове вирішення важливої науково-практичної проблеми – розробки механізмів інституційної активізації структурно-просторових змін економіки регіонів України.

Зазначене свідчить, що представлена дисертаційна робота на тему «Інституціалізація структурно-просторових змін економіки регіонів України» повністю відповідає вимогам до докторських дисертацій, а її автор – Максимчук Максим Віталійович заслуговує присудження йому наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка.

Офіційний опонент:

завідувач кафедри менеджменту
та державної служби
Чернігівського національного
технологічного університету,
доктор економічних наук, професор,
Заслужений економіст України

М.П. Бутко

Засвідчую

Вчений секретар
Чернігівського національного
технологічного університету,
доктор наук з державного
управління, професор

І.М. Олійченко